

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและประเมินสภาพทั่วไปของชุมชนที่เกี่ยวข้อง 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการเกษตร 3) พัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

1.2.1 ประชากร ได้แก่ สมาชิกศูนย์เรียนรู้การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง ศูนย์ละ 20 คน รวมประชากร 120 คน ศึกษาทั้งหมด ไม่มีการสุ่มตัวอย่าง และเจ้าหน้าที่/นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรที่เกี่ยวข้อง และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการส่งเสริมการเกษตร รวม 10 คน

1.2.2 เครื่องมือ ในการวิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ ประเด็นคำถามในการจัดเวที และสื่อ/ชุดความรู้ที่ใช้ในการทดลองภาคปฏิบัติการ

1.2.3 สถานที่ทำการวิจัย พื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการ 6 จังหวัดใน 6 ภูมิภาค ได้แก่ นนทบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ตรัง ชัยภูมิ พะเยา และกระบี่

1.2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) และวิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) โดยดำเนินการและเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่เดือน กรกฎาคม 2552 ถึง เดือนกรกฎาคม 2554

1.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติพรรณนา และวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การสังเกต การจดบันทึกโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ในประเด็นเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง การจัดการความรู้ และบทบาทนักส่งเสริม

1.2.6 การยกย่องรูปแบบการส่งเสริมการเกษตร ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล และทดสอบรูปแบบ โดยการปฏิบัติการในพื้นที่โดยจัดทำนำสื่อความรู้ให้แก่ชุมชนเพื่อทดสอบการพึ่งพาตนเองในการแสวงหา/เพิ่มพูนความรู้ ตรวจสอบผลการเรียนรู้การถ่ายทอดความรู้จากสื่อที่ให้แก่ชุมชน ใช้การสนทนา การสังเกตและการจดบันทึกของกลุ่มเป้าหมาย

2. สรุปผลการวิจัย

2.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการ

2.1.1 พื้นที่จังหวัดนนทบุรี

ตำบลบางพลับเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอปากเกร็ด มีแม่น้ำไหลผ่าน และมีคลองกั้นน้ำระหว่างหมู่บ้าน เช่น คลองบางน้อย คลองขุนมหาไทย คลองบางพลับน้อย คลองบางพลับใหญ่ คลองบางภูมิ คลองหัวจิก และคลองบางวัด ซึ่งคลองดังกล่าว ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในด้านการทำเกษตร การสัญจรไปมาทางเรือ และใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค และด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะคลองบางพลับน้อย และคลองบางพลับใหญ่ จึงตั้งชื่อตำบลชื่อคลองที่ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน คือ ตำบลบางพลับ และเสนอชื่อเป็นทางการจนถึงปัจจุบัน

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ทำสวน เช่น ทุเรียน ส้มโอ กระท้อน กล้วย ฯลฯ และอาชีพอื่น ๆ เช่น รับจ้าง รับราชการ ค่าขาย ตลาดสินค้าทางการเกษตรมีการกระจายอย่างทั่วไปมีการติดต่อกับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น โดยพ่อค้าคนกลางจะติดต่อซื้อขายกันมานานแล้ว พ่อค้าคนกลางจะเป็นคนกำหนดราคาผลผลิตเองว่าเมื่อปีที่ผ่านมา ราคาสินค้าที่ส่งออกไปต่างประเทศราคาดีหรือไม่ ถ้าราคาดีก็จะให้ราคาดีด้วยขึ้นอยู่กับตลาดต่างประเทศ และมีบางส่วนที่นำไม้ผลไปขายในตลาด อำเภอปากเกร็ดเองหรือตลาดในท้องถิ่นที่ใกล้เคียงเพราะจะได้ราคาที่สูงกว่า

2.1.2 พื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

บ้านคลองอ้อม อำเภอปราณบุรี ตั้งอยู่บริเวณใกล้แม่น้ำปราณบุรีและโรงเรียนบ้านเขาน้อย โรงสูบน้ำนี้มีไว้เพื่อสูบน้ำส่งไปที่สถานีรถไฟบ้านวังก้ง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำสวนผัก สวนไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ ประชากรมีความเป็นอยู่ที่ดีสามารถดำรงชีวิตได้ตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประชาชนในพื้นที่ให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนและท้องถิ่นในทุกโอกาสเป็นอย่างดีและมีความรับผิดชอบร่วมกันในการตัดสินใจวางแผน มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมจัดเป็นวิสาหกิจชุมชน

2.1.3 พื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

ตำบลลาดใหญ่ ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตร ประมง มีปัญหาน้ำท่วมพื้นที่การเกษตรและที่อยู่อาศัยของประชาชนเป็นประจำ โดยเฉพาะในช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม ของทุกปี ส่วนใหญ่ทำการเกษตรโดยมีการรวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ เป็นต้น แต่การรวมกลุ่มไม่ประสบผลสำเร็จและยั่งยืน เนื่องจากปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัญหาที่เกี่ยวกับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน ไม่มีพื้นที่เก็บกักน้ำ ผลผลิตต่ำ ต้นทุนการผลิตสูง ไม่มีรายได้เสริมหลังฤดูนาปี ขาดแคลนเงินทุนในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ขาดความรู้และเทคโนโลยีในการจัดการผลิตพืช ปศุสัตว์ และสัตว์น้ำ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การทอ

ผ้า การจักสาน การเพาะเห็ด เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิคุณภาพดี และผลผลิตสูง รวมเป็นแหล่งผลิต ผักปลอดภัยจากสารพิษ ไม้พันธุ์พื้นเมือง

2.1.4 พื้นที่จังหวัดตราด

อำเภอเขาสมิง สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลอนลูกฟูก ที่ราบลุ่มแม่น้ำ และที่ราบภูเขาบางส่วน ทำให้พื้นที่ของอำเภอเขาสมิงมีศักยภาพของพื้นที่เหมาะแก่การเกษตรกรรม ได้แก่ การเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการประมง รวมทั้งมีการทำประมงชายฝั่ง เนื่องจากมีพื้นที่ติดทะเลในเขตตำบลท่าโสมและตำบลแสนตุง กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เขาสมิง เกิดจากการรวมตัวกันของเกษตรกรเพื่อจัดรูปแบบการเรียนรู้กลุ่มอาชีพเกษตรกรอินทรีย์ ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานหลัก 3 หน่วยงานประกอบด้วย ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนอำเภอเขาสมิง สำนักงานเกษตรอำเภอเขาสมิง และสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดตราด นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาคีอีกหลายหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนให้เกิดองค์ความรู้การดำเนินการกลุ่มให้เกิดประสิทธิภาพ เช่น ศูนย์วิจัยพืชสวนจันทบุรี สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 6 จังหวัดจันทบุรี

สมาชิกกลุ่มมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากการเกษตรที่ใช้สารเคมีแต่เพียงอย่างเดียว มาเป็นการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพและปุ๋ยหมักร่วมกับปุ๋ยเคมี ใส่ใจต่อธรรมชาติ สมาชิกหลายรายของกลุ่มสามารถเลิกการใช้สารเคมีได้อย่างเด็ดขาด ในขณะที่ผลผลิตที่ได้มีปริมาณไม่เปลี่ยนแปลง แต่คุณภาพของผลผลิตโดยเฉพาะรสชาติกับเพิ่มขึ้น ทำให้เป็นที่ต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ ผลการดำเนินการของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เขาสมิงบ้านท่ากระท้อน อำเภอเขาสมิง แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งยั่งยืนของชุมชน โดยมีปัจจัยบ่งชี้ความสำเร็จคือ ชุมชนมีเศรษฐกิจจุ่มชุมชนเอง มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง รวมทั้งความเข้มแข็งของกลุ่มเองที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้ชุมชนอยู่อย่างสงบสุข

2.1.5 พื้นที่จังหวัดกระบี่

บ้านมุตออยู่ตำบลเกาะศรีบอยา อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่ สภาพภูมิประเทศ เป็นเกาะที่อยู่ในทะเลอันดามันฝั่งตะวันตก (มหาสมุทรอินเดีย) ภูมิอากาศ ช่วงเดือนตุลาคมถึง เดือนเมษายน จะเป็นช่วงที่เปิดทิวและรับนักท่องเที่ยวและเป็นช่วงที่อากาศดี หมู่บ้านมุตอมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งพันธุ์ปลาที่มาจากป่าโกงกางที่ล้อมรอบบ้านมุตอ ส่วนป่าโกงกางก็จะทำหน้าที่ในการบำบัดน้ำทะเลให้สะอาดตลอดเวลา

ชาวบ้านมุตออาชีพหลักคือการทำประมงน้ำตื้น ประชากรในหมู่บ้านมุตอ มี 20 หลังคาเรือน มีประชากร 130 คน บ้านมุตอเป็นหมู่บ้านพื้นเมืองหรือที่เรียกว่า ชาวมอแกน และมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ประสพภัยธรรมชาติสึนามิทั้งหมู่บ้าน ชาวมุตอจึงช่วยเหลือตัวเองตลอดมา ในหมู่บ้านนี้จะคำนึงถึงสัตว์น้ำที่บางพันธุ์สูญหายไปจากท้องทะเล เช่น เต่าทะเล ปลาช่อนทะเล ปลาพยอม ปลาโลมา ในลักษณะการทำเล หมู่บ้านนี้จะอยู่ติดกับชายป่าโกงกาง ซึ่งเหมาะกับการเลี้ยงปลาในกระชัง ในยามที่มีพายุ (หน้ามรสุม) ส่วนในยามที่ลมสงบ ชาวมุตอจะวางลอบปลา และวางลอบปลาหมึก ช่วงเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนกันยายน หมู่บ้านมุตอในช่วงนี้เป็นหน้ามรสุม จึงทำการเลี้ยงปลาช่อนทะเลในกระชัง

อาชีพชาวประมงเป็นอาชีพหลักของชาวมอแกน ที่อาศัยในหมู่บ้านมุตอ มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 2,500 – 3,000 บาท รายได้เสริมคือ การหาหอย และเลี้ยงปลาในกระชัง โดยใช้

แรงงานในครอบครัว ชาวมูตู่ได้มีการสืบทอดความรู้/ภูมิปัญญา ในด้านการทำลอบปลากับลอบปลาหมึก โดย ไม่ต้องจ้างแรงงาน (ใช้แรงงานในครอบครัว)

2.1.6 พื้นที่จังหวัดพะเยา

บ้านสันหนองเหนียว หมู่ 3 ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นชุมชนที่อพยพมาจากเวียงละกอน คือจังหวัดลำปางในปัจจุบัน อาชีพส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรประมาณ 80% ทำนา วางจากฤดูการทำนาก็ปลูกพืชฤดูแล้ง เช่น กระเทียม หองแดง และรับจ้าง การประกอบอาชีพชาวประมงตลอดปีมีอยู่ 40 ครัวเรือน คิดเป็น 20% ของประชากรทั้งหมด สังคมอยู่กันอย่างพี่น้องนอกรับเป็นสังคมชนบทมีอะไรก็ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2.2.การมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

2.2.1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกร

สมาชิกส่วนใหญ่ เป็นชาย มีอายุระหว่าง 51-60 ปี อายุเฉลี่ย 47.11 ปี การศึกษาระดับประถมศึกษาทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักและอาชีพรอง มีรายได้รวมเฉลี่ยต่อปี 86,383.57 บาท โดยประมาณครึ่ง มีรายได้รวมไม่เกิน 50,000 บาทต่อปี มีสมาชิกในครัวเรือน 3-4 คน เป็นแรงงานในครัวเรือน จำนวน 1-2 คน ส่วนใหญ่ไม่มีการจ้างแรงงานภายนอก ถือครองที่ดินเฉลี่ย 12.07 ไร่ ถือครองที่ดินสูงสุด 76 ไร่ และบางคนไม่มีที่ดินถือครอง ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกสถาบันเกษตรกร แหล่งข้อมูล หรือแหล่งความรู้ที่มีในชุมชน คือ หอกระจายข่าว ผู้นำเกษตรกรในหมู่บ้าน และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ส่วนแหล่งความรู้ในครอบครัวคือ โทรทัศน์ วิทยุ และวีซีดีหรือดีวีดี การรับรู้ข้อมูลข่าวสารทั้งในการประกอบอาชีพหลัก อาชีพรองและเพื่อการดำรงชีวิตประจำวันล้วนมาจากการศึกษาด้วยตนเอง

2.2.2 การพึ่งพาตนเอง

ผลการวิจัยเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองของชุมชนโดยใช้ TERMS ตามแนวทางพบว่า **ด้านเทคโนโลยี** ชุมชนเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีภาคการเกษตรทั้งด้านพืชและด้านสัตว์ ส่วนมากใช้ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิม การเลี้ยงสัตว์ไม่มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่การผลิตพืชมีการศึกษาเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ผสมผสานกับความรู้การปฏิบัติแบบดั้งเดิม มีการคิดค้นสิ่งใหม่สนับสนุนการผลิตด้วยตนเองและชุมชน **ด้านเศรษฐกิจ** ชุมชนมีการดำเนินการแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ตามหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ผลิตภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ผลิตแบบไม่มากแต่หลากหลาย และ มีการวางแผนการผลิต ความมีเหตุผล พิจารณาความจำเป็นของครอบครัวในการผลิตและบริโภค มีการประชุมเพื่อหาความจำเป็นในการปฏิบัติงานส่วนรวมของชุมชน การมีภูมิคุ้มกัน โดยมีกลุ่มออมทรัพย์ มีการอนุรักษ์ธรรมชาติและสัตว์น้ำ การมีความรู้ โดยใช้ความรู้ที่มีในตัวตน ความรู้ที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ความรู้ที่ได้รับจากการปรึกษาเจ้าหน้าที่ ผู้นำ ชุมชน และ ทดลองปฏิบัติในพื้นที่ก่อนปฏิบัติจริง การมีคุณธรรม ยึดมั่นในหลักศาสนา มีความสามัคคี ในการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีนักส่งเสริมการเกษตร ให้คำแนะนำ ข้อมูล ความรู้ที่เป็นประโยชน์ ช่วยจัดกระบวนการความคิด ให้ข้อมูล กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ จัดกระบวนการจัดการความรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน เป็นแบบอย่าง ให้ข้อมูล สร้างความเข้าใจ กระตุ้นให้เกิดการประพฤติปฏิบัติ **ด้านทรัพยากร** ดิน มีการใช้ดินอย่างคุ้มค่า โดยการผลิตตลอดปีผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนพืชที่ปลูก การจัดการทรัพยากรดินยังขาดการวางแผนที่เป็นระบบ มีการบำรุงรักษา แต่บาง

พื้นที่ยังมีการใช้สารเคมีอยู่บ้าง น้ำ ยังคงใช้น้ำจากธรรมชาติทำให้เป็นปัญหาต่อการผลิต ยังไม่มีการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อการพึ่งตนเองในการผลิตได้ สภาวะแวดล้อมทั่วไป บางพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เริ่มมีการจัดการชุมชนให้เป็นชุมชนน่าอยู่ แต่ยังคงขาดการให้ความร่วมมือจากชุมชนโดยรวม การจัดการทรัพยากรใช้ความร่วมมือจากกลุ่ม และการเป็นแบบอย่างให้คนอื่นในชุมชน **ด้านจิตใจ** ทุกชุมชนยึดหลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มี กล้าแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างเพื่อให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยการเปิดรับข่าวสารและการติดต่อกับภายนอกถ้ามีสิ่งใหม่ที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของตัวเองหรือชุมชน จะมีการประชุมหารือกันในชุมชนก่อนที่จะยอมรับหรือปฏิเสธ **ด้านสังคมและวัฒนธรรม** สมาชิกยังอยู่ร่วมกันในรูปแบบญาติ พี่น้อง มีการรวมกลุ่มในการประกอบอาชีพและเพื่อการพัฒนา ลูกหลานหรือเยาวชนส่วนใหญ่ไปศึกษาและทำงานนอกพื้นที่ ไม่สนใจการเกษตร ถ้าประสบปัญหาจึงกลับมาชุมชนมีกิจกรรมด้านต่างๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น การทำบุญ พิธีกรรมที่เป็นศรัทธาในการประกอบอาชีพ ฯลฯ เป็นกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนมีความใกล้ชิด อยู่ร่วมกันอย่างญาติมิตร ทุกชุมชนมีความเชื่อและแนวทางประเพณีปฏิบัติที่ยึดมั่นร่วมกันในชุมชน เช่น การเคารพผู้อาวุโส การดูแลผู้สูงอายุ การเชื่อผู้นำ ฯลฯ สมาชิกในชุมชนมีการสื่อสารกันในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งส่วนตัว กลุ่มเครือข่าย โดยการพบปะ สนทนา การประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสนใจ ส่วนมากจะเป็นการเริ่มต้นโดยผู้นำกลุ่มหรือ เจ้าหน้าที่ ที่เป็นแกนนำ บางส่วนอาจมาร่วมเพียงเพื่อเรียนรู้และรับประโยชน์

2.2.3 การจัดการความรู้

ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน มีทั้งความรู้ด้านการประกอบอาชีพ (ประมงพื้นบ้าน การผลิตปัจจัยการผลิต การปลูกผัก ทำฮอว์โมน จักสาน แปรรูป การเล่นดนตรีพื้นบ้าน) และ ความรู้ด้านการดำรงชีวิต (การรวมกลุ่ม การอนุรักษ์ธรรมชาติ การประกอบศาสนกิจ และพิธีกรรม)

ความรู้ที่ต้องการจากนอกชุมชน เพื่อการพัฒนา อดหรือแก้ไขปัญหา ได้แก่ ความรู้ด้านการประกอบอาชีพ ด้านการตลาด และบรรจุภัณฑ์ ด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ด้านผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในครัวเรือน และ ความรู้ในการผลิตปัจจัยการผลิตเพื่อใช้เองในชุมชน

มีการจัดการความรู้ โดยการบอกเล่าต่อๆ กันมา เขียนเป็นคู่มือ การถ่ายทอด โดยการสาธิต การประชาคมกลุ่มหรือหมู่บ้าน การสร้างคลังความรู้ในชุมชน โดยการจัดทำศูนย์เรียนรู้ การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง แบ่งความรู้ตามความชำนาญและความสนใจเป็นกลุ่มย่อย 3. ประชุม หรือพูดคุย แลกเปลี่ยนกันเป็นประจำ

2.2.4 บทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร

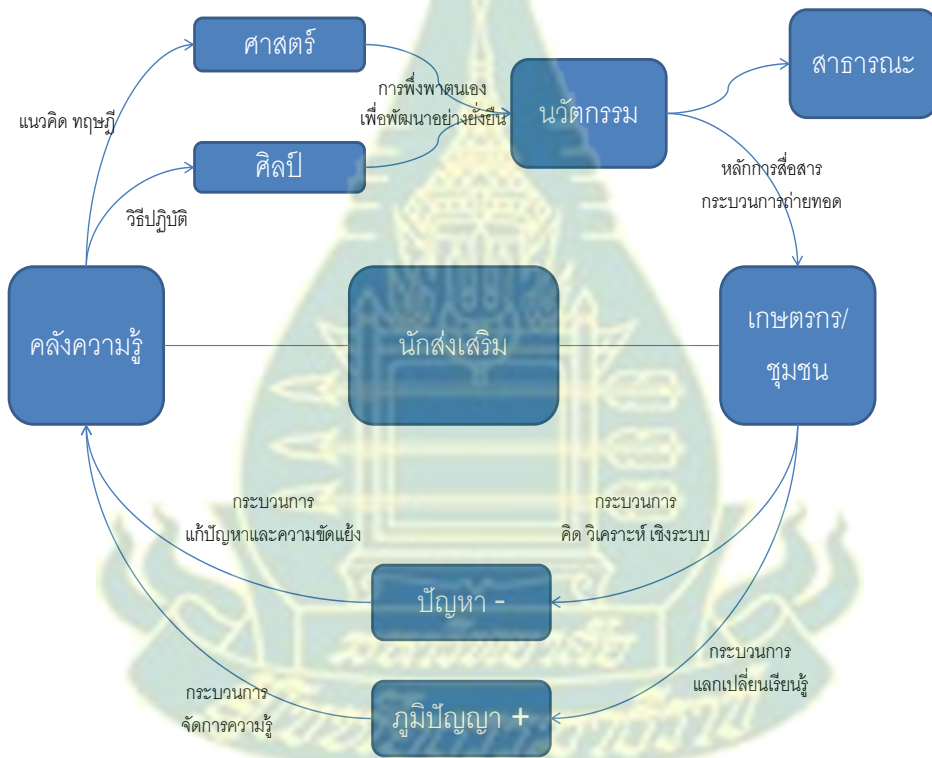
สมาชิกกว่าครึ่งไม่สามารถให้ความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร ส่วนสมาชิกที่แสดงความคิดเห็นให้ความเห็นเห็นว่าบทบาทที่นักส่งเสริมมีและปฏิบัติในชุมชน คือ ด้านการบริการในศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การประสานงานกับภายนอกชุมชน การดำเนินการตามแผน การบริการข้อมูลข่าวสาร และการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ส่วนบทบาทที่สมาชิกคิดว่ายังไม่มี/ไม่ปฏิบัติ และควรปฏิบัติ คือ การจัดทำแผนปฏิบัติการ การบริการแบบคลินิก และการเป็นที่ปรึกษางานวิจัย

2.2.5 การมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตร

สมาชิกของชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการ ระบุว่ามีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตรในด้านต่างๆ ที่ทำงานร่วมกับนักส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ ยังอยู่ในระดับน้อย คือ มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนการเรียนรู้ การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร การถ่ายทอดความรู้ การบริการความรู้ การรวบรวมข้อมูล การดำเนินงานตามแผน และการจัดทำแผนปฏิบัติการ ในทุกประเด็นน้อยกว่าร้อยละ 30

2.2 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน เป็น ดังภาพ

ภาพที่ 5.1 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเริ่มจากการศึกษาในตัวเกษตรกรและชุมชนที่เกษตรกรอาศัยอยู่ โดยการศึกษาเกษตรกรและชุมชน ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์เชิงระบบ เพื่อให้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกรหรือชุมชนนั้นในการคิดวิเคราะห์เชิงระบบนี้อยู่บนพื้นฐานของกรอบแนวคิดการพึ่งพาตนเอง และในการศึกษาเกษตรกรและชุมชนนอกจากจะรับทราบถึงปัญหาข้อจำกัดของ

เกษตรกรและชุมชนแล้ว นักส่งเสริมจะได้ค้นหาถึงความรู้ ที่มีอยู่ในตัวเกษตรกรและชุมชน หรือภูมิปัญญา ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ในส่วนของปัญหานักส่งเสริมควรใช้แนวคิดกระบวนการแก้ปัญหาและการลดความขัดแย้งในการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรโดยการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาความต้องการของเกษตรกร และจึงค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นๆ จากคลังความรู้ ซึ่งอาจเป็นคลังความรู้สาธารณะหรือคลังความรู้ที่นักส่งเสริมสร้างขึ้นร่วมกับเกษตรกรหรือชุมชนตามกระบวนการจัดการความรู้จากภูมิปัญญาของบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ

ในส่วนแนวทางการส่งเสริมที่ได้รับจากคลังความรู้ของนักส่งเสริมควรต้องพิจารณาจัดแยกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นศาสตร์หรือส่วนที่เป็นศิลป์ กล่าวคือ แนวทางที่ได้จากคลังความรู้นี้ ถูกต้องตามแนวคิด ทฤษฎีหรือไม่ และหากนำไปปฏิบัติจะสามารถปฏิบัติได้จริงหรือไม่ โดยควรพิจารณาให้สอดคล้องกับปรัชญาการส่งเสริมการเกษตรที่ให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ตามแนวคิดการพึ่งพาตนเองเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งนักส่งเสริมควรศึกษาร่วมกับเกษตรกรเพื่อให้ได้นวัตกรรมที่เหมาะสมแก่การแก้ไขปัญหาหรือสร้างแนวทางการพัฒนาด้านการเกษตรแบบใหม่ขึ้น

เมื่อนักส่งเสริมได้ทราบถึงนวัตกรรมแล้ว ส่วนสำคัญของรูปแบบนี้คือการถ่ายทอดนวัตกรรมไปสู่เกษตรกรผ่านหลักการสื่อสาร ทั้งในส่วนของผู้ส่งสาร (Sender) ซึ่งหมายถึงนักส่งเสริมตัวสาร (message) ซึ่งหมายถึงนวัตกรรมที่นักส่งเสริมต้องการส่งให้แก่เกษตรกร ตัวช่องทาง (channel) หมายถึง ช่องทางที่เกษตรกรจะได้รับทราบถึงนวัตกรรมนั้น โดยมีช่องทางหลักอยู่ 5 ช่องทาง คือ ผ่านทางสายตา ผ่านทางการได้ยิน ผ่านทางการลิ้มรส ผ่านทางการสัมผัส เป็นต้น โดยทั้งสามส่วนที่กล่าวมาสิ่งที่นักส่งเสริมต้องคำนึงถึงมากที่สุด คือ ผู้รับสาร (Receiver) ซึ่งหมายถึงเกษตรกรนั่นเอง โดยต้องพิจารณาถึงลักษณะพื้นฐาน ความชอบ ความต้องการ ทักษะ และวัสดุอุปกรณ์ในการรับนวัตกรรมนั้นๆ นอกจากการถ่ายทอดไปสู่เกษตรกรแล้ว นักส่งเสริมควรทำการประชาสัมพันธ์นวัตกรรมที่ได้แก่สาธารณะ เพื่อให้มีการศึกษาพัฒนานวัตกรรมนั้นให้ก้าวหน้าและเหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป

3. อภิปรายผล

จากผลการวิจัยมีประเด็นที่นำมาอภิปราย ดังนี้

3.1 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองของ

ชุมชน

สมาชิกของชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการ ระบุว่ามีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตรในด้านต่างๆ ที่ทำงานร่วมกับนักส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ ยังอยู่ในระดับน้อย คือ มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนการเรียนรู้ การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร การถ่ายทอดความรู้ การบริการความรู้ การรวบรวมข้อมูล การดำเนินงานตามแผน และการจัดทำแผนปฏิบัติการ ในทุกประเด็นน้อยกว่าร้อยละ 30 และสมาชิกกว่าครึ่งไม่แสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับบทบาทของนักส่งเสริมอาจเนื่องมาจากในการปฏิบัติงานในพื้นที่นักส่งเสริมจะทำงานร่วมกับผู้นำเท่านั้น แต่สมาชิกที่เป็นผู้ให้ข้อมูลส่วนมากเป็นเกษตรกรทั่วไป จึงอาจไม่ได้มีโอกาสทำงานร่วมกับนักส่งเสริม และอาจไม่เคยรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของ

นักส่งเสริม สมาชิกส่วนหนึ่งเห็นว่าบทบาทที่นักส่งเสริมมีและปฏิบัติ คือ ด้านการบริการใน ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี ในการประสานงานกับภายนอกชุมชน การจัดทำแผนปฏิบัติการ และการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ส่วนบทบาทที่สมาชิกคิดว่ายังไม่มี/ไม่ปฏิบัติ และควรปฏิบัติ คือ การบริการแบบคลินิก การเป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้นำให้ชุมชนร่วมวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการ ส่งเสริมการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่เน้นการพัฒนาบริการและ บริหารงานส่งเสริมการเกษตร โดยบริการที่เข้าถึงได้ การพัฒนานวัตกรรมโดยเชื่อมโยงงานวิจัยกับ การส่งเสริมการเกษตร

3.2 การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน

รูปแบบที่นำเสนอมาจากผลการวิจัยซึ่งอภิปรายผลได้ดังนี้

นักส่งเสริมการเกษตร เป็นผู้ที่มีความสำคัญในการดำเนินงานตามบทบาทและ ภารกิจที่มีการกำหนดไว้ทั้งบทบาทในด้านการให้ความรู้ การประสานงาน การดำเนินงาน การ จัดการการเรียนรู้/ถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนการบริการทางการเกษตรและการวิจัย แต่จาก ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรยังระงับหรือรับรู้กับบทบาทหน้าที่ของนักส่งเสริมการเกษตรเพียงบางส่วน และในบางบทบาทหน้าที่เกษตรกรยังต้องการให้มีการปฏิบัติในบทบาทมากขึ้น ได้แก่การบริการทาง การเกษตร และการเป็นที่ปรึกษาการวิจัย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากในปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่จากหลายภาค ส่วนได้จัดทำโครงการต่างๆ กับชุมชน พร้อมวัสดุอุปกรณ์รวมทั้งงบประมาณ ในขณะที่เจ้าหน้าที่ ส่งเสริมการเกษตร(นักส่งเสริมการเกษตร)มีภารกิจอื่นมากขึ้น ประสบการณ์ในพื้นที่น้อยลง บาง ภารกิจแทบจะไม่ถึงงบประมาณสนับสนุน จนทำให้บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นลดลง รวมทั้งนโยบายการ ถ่ายโอนภารกิจไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาจจะไม่เป็นไปตามที่ควรจะเป็น อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงเห็นความสำคัญของนักส่งเสริมการเกษตรในการที่จะนำพาการเกษตรให้ ก้าวหน้าต่อไป นักส่งเสริมการเกษตรจึงควรได้รับการพัฒนาและสร้างแรงจูงใจให้สามารถปฏิบัติงาน ในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ Nav R. Ghimire และ Robert A. Martin (2011) ได้นำเสนอ model ที่จะพัฒนานักส่งเสริม ไว้ส่วนหนึ่งว่า ในหลักสูตรการเรียนรู้ควรเน้นเกี่ยวกับการวิเคราะห์ กรณีศึกษา เพื่อเพิ่มพูนทักษะและความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การตั้งคำถาม และ นำเสนอได้ และทักษะที่ควรเพิ่มพูนก่อนการปฏิบัติงาน คือการจัดการทรัพยากรบุคคล การบริการ มนุษย์สัมพันธ์ ทักษะในการฟัง เขียน และทักษะในเชิงวิจัย

การพึ่งพาตนเองของชุมชน เกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 47 ปี มีการศึกษาระดับ ประถมศึกษา และใช้การศึกษาด้วยตนเองทั้งการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่ง อาจจะมีข้อจำกัดในการสื่อสาร หรือค้นหาข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข้อมูลข่าวสารในยุคไร้พรมแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรับข้อมูลเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการทำการเกษตรที่ถือปฏิบัติกันมา ยาวนานจากบรรพบุรุษ แม้ว่าในยุคแห่งข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดนนี้ เกษตรกรหรือนักส่งเสริม การเกษตรเองจะสามารถรับข้อมูลข่าวสารได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึง แต่ก็ยังมีบางส่วนที่จะเลือกรับ ข้อมูลข่าวสารที่ตนเองสนใจหรือมาจากสิ่งที่ตนเองรู้อยู่แล้ว ซึ่งสอดคล้องกับ Hammond (1968 : 3 อ้างถึงใน บุญธรรม จิตต์อนันต์ 2540 : 208) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในตัว บุคคลโดยกิจกรรมหรือประสบการณ์ของเขา ดังนั้น การส่งเสริมการเกษตรจึงต้องเน้นกระบวนการ จัดการความรู้โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้คนในชุมชนได้มีกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะในชุมชนยัง

มีภูมิปัญญาที่ยังสามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมให้เกิดขึ้นได้ในชุมชนด้วย การจัดการความรู้จะช่วยทำให้เกิดคลังความรู้ในชุมชนอีกทางหนึ่ง เพื่อการพัฒนาและสืบทอดต่อไป จากผลการวิจัยจึงทำให้เห็นว่า นักส่งเสริมการเกษตรซึ่งเป็นสื่อบุคคลยังเป็นส่วนสำคัญในการที่จะทำให้การส่งเสริมการเกษตรพัฒนาก้าวหน้าต่อไป

4. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

4.1 ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

ระดับนโยบาย

1. จากการศึกษาพบว่าสมาชิกมีการดำรงชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหนึ่ง ดังนั้นจึงควรสนับสนุนการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการดำรงชีพอย่างมีความสุขของเกษตรกร และรู้จักวิถีการธุรกิจเกษตรแบบครบวงจรเพื่อสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ทั้งระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับประเทศ

2. จากการศึกษาพบว่านักส่งเสริมการเกษตรมีใช้แหล่งข้อมูลข่าวสารความรู้ที่สำคัญของสมาชิก จึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนานักส่งเสริมเพื่อให้มีความรู้ความสามารถเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี โดยเฉพาะการสื่อสารผ่านช่องทางต่าง ๆ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายและบรรลุวัตถุประสงค์ของการส่งเสริมการเกษตร

3. จากการศึกษาพบว่าสมาชิกยังขาดการรับรู้และเข้าใจในบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร ผู้บริหารจึงควรตระหนัก เรียนรู้บทบาทและภารกิจของการส่งเสริมการเกษตร ของนักส่งเสริมโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติงานในพื้นที่ ควรกำหนดนโยบายที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการแสดงบทบาทของนักส่งเสริม

4. ควรบริหารและกำกับดูแลงานส่งเสริมการเกษตรให้เป็นไปตามนโยบายการถ่ายโอนภารกิจ งานส่งเสริมและงบประมาณที่จะดำเนินการต้องสอดคล้องสมดุลกัน เพื่อให้การส่งเสริมการเกษตรสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของเกษตรกร

ระดับปฏิบัติ

1. เกษตรกรควรเรียนรู้การพึ่งพาตนเอง และใช้เป็นแนวทางในการผลิตและการดำรงชีวิตอย่างจริงจัง ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2. นักส่งเสริมพึงศึกษาเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ อย่างต่อเนื่อง ในสิ่งต่าง ๆ ที่จะต้องนำมาใช้ในการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ ใช้สื่อที่เหมาะสม ฝึกฝนทักษะในการคิดวิเคราะห์ ใฝ่การเรียนรู้ที่จะเพิ่มพูนประสบการณ์ ทำให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นในการที่จะยอมรับและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

3. นักส่งเสริมการเกษตรควรใช้กระบวนการจัดการความรู้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินงานในชุมชน และจัดทำแผนร่วมกับชุมชนเพื่อให้เกษตรกรในชุมชนมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตรมากขึ้น เรียนรู้และเข้าใจบทบาทของนักส่งเสริมมากขึ้น

4.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

4.2.1 จากการศึกษาพบว่าสมาชิกกว่าครึ่งไม่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตร จึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาว่าการรับรู้ของเกษตรกรเกี่ยวกับบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรเป็นอย่างไร และบทบาทที่แท้จริงของนักส่งเสริมการเกษตรในความคิดเห็นของเกษตรกรเป็นอย่างไร

4.2.2 การพึ่งพาตนเองของเกษตรกร อาจมีองค์ประกอบอื่นๆ นอกเหนือจาก TERMS ที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้ จึงควรศึกษาองค์ประกอบสำคัญของการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรและของชุมชนว่ามีองค์ประกอบอื่นใดอีกบ้าง

4.2.3 ควรศึกษาเปรียบเทียบผลจากการส่งเสริมการเกษตรตามรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรนี้ในแต่ละพืชหรือสัตว์เศรษฐกิจ เพื่อพัฒนา Model ต่อไป

